

Mielisairaalamuistot nykylukulttuurissa

Saara Jäntti

 <https://orcid.org/0000-0001-8964-0175>

Kirsi Heimonen

 <https://orcid.org/0000-0003-4665-5136>

Sari Kuuva

 <https://orcid.org/0000-0001-9494-5838>

Karoliina Maanmieli

 <https://orcid.org/0000-0002-5157-6750>

Anu Rissanen

 <https://orcid.org/0000-0003-4849-8752>

”Ei yksin minun poikaani varten ole rakennettu suuria sairaaloita.”
(MKM 427–439)

Mielisairaalat ovat erottamaton osa suomalaista (mielen)maisemaa. Mielisairaalahoito on ollut täällä kansainvälisesti vertailtuna hyvin yleistä, ja viime vuosikymmeninä psykiatrisissa sairaaloissa on hoidettu kymmeniä tuhansia potilaita. Alussa potilaiden hoitojaksot kestivät pidempään, vuosia, jopa vuosikymmeniä. Tultaessa kohti nykypäivää hoitojaksot ovat lyhentyneet, mutta niitä voi potilasta kohti olla useam-

pia.¹ Välillisesti mielisairaalat ovat olleet mukana satojen tuhansien ihmisten elämässä perheenjäsenten, ystävien, sairaaloiden henkilökunnan ja heidän omaistensa kautta. Mielisairaalat ja niiden perustaminen 1800-luvulla, rakentaminen ja rakentamisen kiihtyminen sodanjälkeisessä Suomessa sekä viimeaikainen purkaminen ja uudisrakentaminen ovat vaiheita psykiatrian historiassa ja sen hoitoideologioiden ja -muotojen kehityksessä. Samalla ne ovat osa koko yhteiskunnan – kulttuurin, talouden, asumisen, lapsuuden ja tunteiden – historiaa.

Vaikka mielisairaalat ovat koskettaneet valtavaa määrää ihmisiä ja olleet keskeinen osa monien paikkakuntien elämää, mielisairaalakokemuksia tuntuu aivan viime aikoihin saakka ympäröineen moninkertainen hiljaisuus, johon liittyy niin vaikenemista ja häpeää kuin halua ja velvollisuutta suojella itseä ja toisia. Erityisesti mielisairaalakokemuksia ympäröi edelleen omanlaisensa häpeän leimaama vaikenemisen kulttuuri. Näin siitäkin huolimatta, että mielenterveyteen liittyvistä ongelmista puhutaan yhä enemmän myös julkisuudessa ja vaikka Suomessa toimii useita mielenterveystyötä tukevia järjestöjä ja yhdistyksiä, jotka aktiivisesti pyrkivät purkamaan mielenterveyteen liittyviä ennakkoluuloja ja tukemaan kuntoutujia.² Lähtökohtana tälle tutkimukselle oli, että mielisairaalakokemuksia jakamalla ja tarkastelemalla voidaan edelleen purkaa niihin liittyviä yksinäisyyden ja eristäytymisen kokemuksia. Muistelu on tapa jäsentää, jakaa ja siten luoda uutta ymmärrystä itseä, lähimmäisiä ja ympäristöä kohtaan (ks. esim. Malinen 2019). Tällaista kulttuurista tilaa mielisairaaloihin liittyvien muistojen jakamiselle haluttiin luoda myös tämän kirjan taustalla olevalla vuosina 2014–2015 järjestetyllä aineistokeruulla, johon monitieteinen tutkimuksemme perustuu.

Tämä teos pohjautuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston kanssa kerättyyn Muistoja ja kokemuksia mielisairaalaista -keruuaineistoon ympärille. Keruu tuotti yhteensä noin 600 sivua muistelutekstejä

- 1 Psykiatristen sairaansijojen määrä oli suurimmillaan vuonna 1972, jolloin hoitopaikkoja oli lähes 19 500. Potilaita paikoille kirjattiin yli 42 000. Vuonna 2013 Suomessa oli hieman yli 3 400 psykiatrasta sairaanhoitosijaa. Psykiatriseen laitoshoitoon kirjattiin yli 26 500 potilasta, joille kertyi yli 38 300 hoitopäivää. (Suomen tilastollinen vuosikirja 1900–2020.)
- 2 Mielenterveyden keskusliiton ja Mieli ry:n (aiemmin Mielenterveysseura) lisäksi Suomessa toimii lukuisia mielenterveysyhdistyksiä sekä omaisjärjestö FinFami (aiemmin Omaiset mielenterveystyön tukena).

92 kirjoittajalta: potilailta, omaisilta, sairaaloiden hoitajilta, apulaisilta ja psykiatreilta sekä sairaalatyöntekijöiden lapsilta eri puolilta Suomea. Muistot ulottuvat 1930-luvulta 2010-luvulle, eli ne kattavat ajanjakson melisairaalalaitoksen rakentamisajoista aina viime vuosikymmeniin ajoittuvaan psykiatristen sairaalapaikkojen nopeaan vähentämiseen saakka. Keruuaineisto on ainutlaatuinen. Kirjoittajien erilaisten näkökulmien ja kirjoittamisen tapojen moninaisuus antaa mahdollisuuden tarkastella sitä, millaisena nyt jo pitkälti purettu melisairaalalaitos on piirtynyt nykypäivän muistelijoiden mieliin. Miten sairaala on liittynyt muistelijoiden elämään, miten he kertovat kokemuksistaan ja miten muistot sairaaloista edelleen vaikuttavat mielenterveyden ongelmiin liittyviin mielikuviin ja käytänteisiin?

Me kirjan kirjoittajat lähestymme yhteistä keruuaineistoa omista (tutkimus)taustoistamme käsin. Taustamme ovat historian lisäksi kielen, kirjallisuuden, taiteen ja kirjallisuusterapian tutkimuksessa sekä taiteellisessa tutkimuksessa. Osalla on kokemusta myös työskentelystä hoitolaitoksissa ja kuntoutumisen parissa. Muistoissa tarkastelemme kieltä ja kerrontaa, psykiatrian historiaa, sairaaloihin ja muistamiseen liittyviä tunteita sekä fyysisiin ja sosiaalisiin sairaalaympäristöihin liittyviä kokemuksia. Tutkimuksemme on lähtökohtaisesti monitieteistä ja hahmottaa ilmiöitä pikemminkin käsitteellisten keskustelujen ja niiden avaamien tulkintahorisonttien kuin tiukkojen tieteenalakohtaisten rajanvetojen kautta. Kunkin tutkijan näkökulmat ovat tarkentuneet lähes viisivuotisen tutkimusmatkan varrella³ ja avautuvat seuraavissa luvuissa. Tutkimuksemme osoittaa, miten erilaiset tiedonmuodostuksen tavat ja menetelmälliset valinnat vaikuttavat kuvauksiin ja merkitysten luomiseen.

Aihevalintoihin ovat vaikuttaneet myös aiemman tutkimuksen katvealueet. Teoksemme nostaa esiin aiemmassa tutkimuksessa vähäisiksi ja kuulumattomiin jääneitä potilaiden ja heidän omaistensa kokemuksia ja luo niille kulttuurista tilaa. Myös henkilökunnan ja heidän lapsiensa muistot luovat uusia näkökulmia melisairaaloiden historiaan. Tutki-

3 Ks. Jäntti 2015; 2018; Jäntti ja muut 2021; Heimonen 2019a; 2020; 2021a; 2021b; 2022; Heimonen & Kuuva 2020; Kuuva 2018a; 2018b; Maanmieli 2018a; 2018b; 2019a; 2019b; 2019c.

muksemme ei tuota ehyttä kuvaa aineistosta, saati menneisyydestä, vaan eri tutkimusalat ja näkökulmat erilaisista kokemuksista kumpua-viin muistoihin valottavat mielisairaaloiden merkitystä sosiaalisina ja fyysisinä tiloina sekä asuinympäristönä ja -yhteisönä. Pohdimme myös, miten ja millaisena kertominen mahdollistuu ja miten eri tavoin kerto-jat hahmottavat sairaalaa tilana muistoissaan.

Lähestymällä moniäänistä aineistoa monitieteisesti halusimme luoda uudenlaisia näkökulmia mielisairaaloiden kulttuurisiin merkityksiin. Aineisto mahdollistaa sen tutkimisen, millaisina mielisairaalat elävät suomalaisten mielissä ja ruumiissa paikkaan kiinnittyvinä, tilallisina (tunne)kokemuksina. Muistot mielisairaaloista ovat ”nykyisyyden histo-riaa” (Foucault 2014) ja siten menneisyyden läsnäoloa kulttuurissamme jäsentäen sitä (Silvonen 2006, 10). Niissä kuvastuu psykiatrisen hoidon ja mielisairaalalaitoksen historiallinen kehitys, siirtyä mielisairaalakes-keisyydestä avohoitoon ja viime vuosikymmeninä tapahtunut terapeutti-sen ajattelun esiinmarssi itseymmärryksen ja hoidon välineenä. Samoin muistot valottavat sitä, miten kulttuuriset esitykset, mielisairaaloihin ja sairauksiin liittyvä tutkimus, taide ja erilaiset kulttuuriset representaatiot voivat saada tärkeän roolin muistojen herättäjänä, työstämisen välineenä ja sairauksien yksilökeskeisyyden purkajana ja avata keskustelumahdol-lisuuksia vaikeiden yksittäisten kokemusten käsittelyyn. Monissa muis-toissa mainitaan muun muassa Kellokosken Prinsessa.

Tässä teoksessa lähestymme mielisairaalamuistoja kulttuurisen mie-lenterveystutkimuksen näkökulmista (Jäntti ja muut 2019). Kulttuuri-sessa mielenterveystutkimuksessa tavat nimetä, kategorisoida, kohdata ja hoitaa mielenterveysongelmia nähdään kulttuurisesti ja historiallisesti muotoutuvina osina muuta yhteiskuntaa. Näin myös psykiatria ja mie-lisairaaloita lähestytään erilaisten sosiokulttuurisesti ja historiallisesti muotoutuvien hoitokäytänteiden ja -käsitysten risteymänä sekä erilai-sissa hierarkkisissa asemissa toimivien ihmisten kohtaamispaikkana. Siksi on tärkeää tutkia niille annettavia merkityksiä.

Mielisairaalat ovat psyykkisistä sairauksista kärsivien ihmisten hoi-toon ja säilyttämiseen rakennettuja paikkoja, joten kysymys tilasta on niihin liittyvien kokemusten kannalta keskeinen. Mielisairaaloissa ja psykiatrisessa hoidossa tilan käyttöä sekä siinä olemista ja liikkumista

säädellään eksplisiittisin säännöin, sopimuksin ja jopa lainsäädännöllä esimerkiksi pakkohoitoon määräämisen, eristyksen ja lepositeiden käytön kohdalla. Tällainen puuttuminen fyysiseen itsemääräämisoikeuteen on yhteiskunnassa poikkeuksellista, ja mielikuvat näistä keinoista leviävät muun muassa kulttuurituotteiden välityksellä vaikuttaen vahvasti ihmisten suhtautumiseen niin hoitoa kuin potilaitakin kohtaan. Potilaiden kotiuttaminen pohjaa myös lääkärin tekemään asiantuntija-arvioon; kotiuttamista tuetaan ja siihen käytetään paljon myös henkilökunnan aikaa ja resursseja. Eri tiloissa oleminen ja eri paikkoihin siirtyminen ja sopeutuminen ovat keskeisiä kysymyksiä potilaiden muistoissa ja hoitoa suunniteltaessa.

Mielisairaalamuistojen tarkastelun lähtökohdaksi otimme alun perin ajatuksen mielisairaaloista elettyinä tiloina, joiden merkitys muovautuu tilassa kohtaavien ihmisten ja rakennetun ympäristön vuorovaikutuksessa ja näissä näennäisen suljetuissa tiloissa eläneiden ja niissä liikkuvien ihmisten reiteistä ja suhteista. Tässä kirjassa lähtökohta laajentuu keskusteluksi eri tieteenalojen paikkaa, aisteja, ruumiillisuutta, tilallisuutta, kokemusta, psykiatrian hoitokäytänteitä ja historiaa koskevan tutkimuksen kanssa. Lähestymme mielisairaalamuistoja moniaistisina, tilaan kieoutuvina kokemuksina, jotka kytkeytyvät sairaaloiden arkeen ja hoitokäytänteisiin. Keskeisiä käsitteitä muistamisen lisäksi ovat ruumiillisuus, tilallisuus, kokemus, tunteet ja affektit eli erilaiset tuntemukset, joita ei voi tarkasti kielellisesti ilmaista.

Mielisairaalamuistot kulttuurisen mielenterveystutkimuksen kentällä

Tutkimuksemme kytkeytyy laajemmin viime vuosina heränneeseen kiinnostukseen mielisairauksien hoitoa, kokemuksia ja historiaa kohtaan. Menetelmällisesti teos avaa uusia näkökulmia muistitietoineiston tutkimiseen ja tuottaa näin uudenlaista tietoa ja tietoisuutta muistista, muistamisesta ja tulkinnoista. Muistitietoineistomme mielisairaaloihin liittyvistä kokemuksista tuo esiin sellaisten kirjoittajien kokemuksia, jotka eivät ole osallistuneet historiikkien, muistelmateosten, potilas-

kertomusten, omaelämäkertojen, kaunokirjallisuuden tai psykiatrian historian kirjoittamiseen. Näin se rikastuttaa jo olemassa olevaa tietoa ja tutkimuksen luomaa kuvaa mielisairaanhoidosta ja osallistuu ajankohtaiseen keskusteluun psykiatrisesta hoidosta ja sen kulttuurisesta merkityksestä.

Tutkimus alalla on ollut viime aikoina vilkasta. Historiantutkimuksessa uraa ovat uurtaneet muun muassa Minna Uimosen neurooseja suomalaisessa lääketieteessä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa (1999) sekä Jutta Ahlbeck-Rehnin (2006) Seilin sairaalan naispotilaita käsittelevät väitöstutkimukset⁴. Suomalaisen psykiatrian historian suuria linjoja on pyritty hahmottamaan väitöstutkimuksissa (Hirvonen 2014; Hyvönen 2008), joissa tutkimuksen keskiössä on hoitomuotojen ja -järjestelmän sekä psykiatriatieteen kehitys. Myös lukuisissa mielisairaalahistoriikeissa korostuvat hoidon järjestäjien näkemykset niiden keskittyessä usein sairaalan rakentamiseen, hallintoon ja merkittäviin henkilökunnan jäseniin⁵ (ks. koontia esim. Kuuva 2018b).

Potilaiden kokemusten ja psykiatrisen hoidon ja sairauskäsitysten yhteyttymistä laajemmin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin diskursseihin ja historian vaiheisiin on käsitelty aatehistorian (Pietikäinen 2013, 2020; Pietikäinen & Myllykangas 2017), sotahistorian (Kivimäki 2013; 2015), sodan jälkeisen mikrohistorian (esim. Malinen 2019) sekä kulttuurihistorian alalla (Tuohela 2008; 2015a; 2015b; 2019a; 2019b; 2020). Tärkeänä kansainvälisenä suunnannäyttäjänä tällaiselle tutkimukselle on ollut jo edesmennyt Roy Porter (esim. Bynum, Porter & Shepherd 1985–1988; Porter 1987; 2002; 1987/2006; Porter & Wright 2003). Kulttuurintutkimus on tärkeällä tavalla osoittanut, miten eri aikoina vallalla olevat ja eri tahoilla syntyneet käsitykset mielisairauksista ja niiden syistä ker-

4 Uimosen tutkimuksen vaikutus on nähtävissä esimerkiksi uudessa Minna Canthia koskevissa tutkimuksissa (Majala 2014) ja tämän henkilökuvan tuottamisesta kaunokirjallisuudessa (Rytisalo 2018). Ahlbeck-Rehnin tutkimuksen pohjalta puolestaan esimerkiksi Yle on tehnyt useita mielisairauksien ja mielisairaanhoidon historiaa käsitteleviä dokumentteja ja ohjelmasarjoja. Vuonna 2017 Otavalta ilmestyi myös kaksi Seilin saaren naispotilaita fiktiivisesti käsitellyttä romaania, Johanna Holmströmin *Sielujen saari* ja Katja Kallion *Yön kantaja*.

5 Fingerroosin mukaan muistitietotutkimuksen erottaa historiikeista ja muistelmateoksista se, ettei historiikeilta ja muistelmateoksilta edellytetä sellaista käytettyjen lähteiden, aineistojen rajausten, menetelmien, teorioiden ja käsitteiden auki kirjoittamista kuin tutkimukselta (Fingerroos 2010, 73).

rostuvat ja elävät kulttuurissa rinnakkain (esim. Kinnunen 2020). Tämä näkyy vahvasti myös aineistossamme.

Historiantutkijoille tyypillistä on ollut potilaan äänen ja kokemuksen etsiminen ja konstruointi potilaskertomusten avulla, jolloin ongelmana on kuitenkin nähty se, että näistä saatu tieto on usein henkilökunnan kirjaamaa ja siten heidän näkemystensä kautta suodattunutta. (Ahlbeck-Rehn 2006; Kivimäki 2013; Rissanen 2018, 2019; Parhi 2018b; Pietikäinen 2020). Potilaiden itsensä kirjaamina kokemuksista on saatu tietoa muun muassa potilaiden sairauskertomuksiin liitetystä takavarioiduista kirjeistä (Ahlbeck-Rehn 2006; Parhi 2018b, 2019), erilaisista omaelämäkerrallisista teksteistä ja jopa sattuman kaupalla löytyneistä lasipulloista (Heikkinen 2020⁶). Tutkimuskohteiksi on otettu myös erilaisten diagnoosien historialliset juuret ja niiden muovautuminen lääketieteen kategorioiksi, psykologien ja sairaanhoidon ammattilaisten työkaluiksi sekä osaksi jokapäiväistä kielenkäyttöä (Hautamäki 2016, kaksisuuntainen mielialahäiriö; Parhi 2018a, 2018b, 2019, psykopatia ja Mäkilä 2019, masennus).

Suhteessa historiantutkimukseen tämän tutkimuksen aineisto tuokin merkittävällä tavalla esiin muistoja, jotka eivät ole suodattuneet niitä muistiin kirjanneiden sairaanhoidon ammattilaisten kertojaäänien kautta, vaan tulevat suoraan ihmisiltä, joilla on omakohtaisia kokemuksia mielisairaaloista. Kerätyt muistot tuovat tarkasteluun myös kokemuksesta näkökulmaa ja kertovat ennen kaikkea siitä, *miten* mielisairaaloihin kytkeytyvää menneisyyttä muistetaan. Huomionarvoista on, että kun muistelun lähtökohdaksi otetaan paikka, kerronnan keskiöön nousevat diagnoosien sijaan tunteet, tunnelmat, aistikokemukset ja suhteet toisiin ihmisiin ja ympäristöön. Diagnoosit näyttelevät monissa muistoissa vain pientä osaa; monissa niitä ei mainita lainkaan.

Nykypäivän potilaiden kokemuksista on oltu kiinnostuneita erityisesti hoitotieteissä (tutkimuskoonti ks. Nissi 2019) ja heidän asemaansa on

6 Susan Heikkisen *Pullopastia Seilin saarelta* -tietokirjassa (2020) jäljitetään Seilin mielisairaalaosaaren kallionkoloon kätkeytyneiden, lasipulloista löytyneiden katkelmien avulla yhden pitkäaikaispotilaan tarina. Kirjoittajaksi paljastui Saima Rahkonen. Mielen järkkäminen onkin innoittanut kirjailijoita ja omaelämäkertureita haki vuosisatojen: ensimmäinen tunnettu englanninkielinen elämäkertateos, Margery Kempen (2003) omaelämäkerta vuodelta 1436 kertoo nimenomaan mielen järkkymisestä.

tutkittu ja kartoitettu myös yhteiskuntatieteissä mielenterveyspolitiikkaa ruotivan tutkimuksen alalla (Ahonen 2019; Helén 2011; Rissanen 2007; 2015; Salo 1996) sekä Mielenterveyden keskusliiton tuottamassa ja julkaisemassa kokemustutkimuksessa (esim. Hyväri ja Salo 2009; Kapanen ja muut 2014). Näissä tutkimuksissa on keskitytty erityisesti 1970-luvulta lähtien asteittain tapahtuneen mielisairaalamuutoksen alajakson jälkeiseen aikaan, siirtyä hoito- ja kuntoutuspaikoissa sekä asumisessa, ja näiden vaikutuksiin kuntoutujien asemaan (Salo 2019). Suhteessa näihin tutkimuksiin muistokeruu antoi kaikille muistelijaille vapauden valita, mistä ja miten he sairaalakokemuksiin liittyen halusivat kirjoittaa ja mitä he pitivät olennaisena. Lisäksi sosiologian ja sosiaalipsykologian aloilla on tarkasteltu mielenterveysongelmia niiden sosiaalisessa ja kulttuurisessa kontekstissa sekä sitä, miten sairauskertomukset muodostuvat eri yhteyksissä ja millaisiin tarinamalleihin sairauksista kerrottaessa tukeudutaan (esim. Frank 1995; Hänninen & Turunen 2014; Yli-Länttä 2016).

Tutkimamme mielisairaalamuistoaaineiston voi nähdä liittyvän myös rikkaaseen kirjalliseen traditioon mielisairauksista, niiden kokemisesta ja hoidosta. Yhden tärkeän tarinavarannon tarjoavat kaunokirjalliset, omaelämäkerralliset ja autofiktiiviset kuvaukset, joita kulttuurihistorioitsija ja kirjallisuuden tutkija Elaine Showalter (2010) pitää yhtenä tärkeimmistä paikoista, joissa potilaat ovat voineet jakaa kokemuksiaan. Kansainvälisesti mielisairaaloita ja mielisairaanhoidoa käsittelevää omaelämäkerrallista kirjallisuutta on runsaasti (ks. Hornstein 2011). Suomessa on viimeisen vuosisadan aikana julkaistu useita mielenterveysongelmiin liittyviä omaelämäkertoja, joista monissa käsitellään myös mielisairaaloita.⁷ Lisäksi omaisten ja läheisten kirjoittama mielenterveyden häiriötä käsittelevä kirjallisuus avaa tärkeitä näkökulmia mie-

7 Näistä mainittakoon esimerkiksi ensimmäinen suomenkielinen potilaan näkökulmasta kirjoitettu autobiografinen teos, Aino Mannerin *Viesti yöstä* vuodelta 1935, Maria Vaaran *Likaiset legendat* (1974) ja Vesa Huovion *Särkyneen toiveen katu* (1980), jota kuvataan raporttina mielisairaalaista. Viimeisen parin vuosikymmenen aikana omaelämäkertojen julkaisu tahti on kiihtynyt – esimerkiksi Jukka Kompan *Minä olen* (2001), Esajuhani Seppäsen *Huppumies. Skitsofreenikon tarina* (2010), Rauha Honkasen *Vaiennettu potilas* (2011), Juha Hurmeen *Hullu* (2012) sekä Päivi Storgårdin *Keinulaudalla* (2013) kuvaavat mielisairaalaan potilaan näkökulmasta. Mielisairaalamuistoaaineistossa, johon on koottu viisi psykoositarinaa (2013) toimittamassa *Toisen maailman kartalla* -teoksessa, johon on koottu viisi psykoositarinaa.

lisairaaloihin, vaikka mielisairaala niissä usein muodostaa vain yhden – ja ehkä etäisenkin – paikan, joka liittyy läheisen sairastumiseen.⁸ Mielisairaalakokemuksia ovat käsitelleet kirjoissaan myös mielenterveystyön ammattilaiset.⁹

Mielisairaaloita käsittelevässä potilaskirjallisuudessa on joitain samoja piirteitä kuin tutkimissamme mielisairaalamuistoissa. Omaelämäkertoissa on usein psykiatriakriittinen ote: sairauden ja ns. hulluuden (ks. s. 57–58) käsitteitä ja rajoja problematisoidaan ja henkilökunnan edustajia kuvataan usein mustavalkoisesti hyvinä tai pahoina. Myös sairaalan ulkoisia olosuhteita kuvaillaan niissä usein tarkasti ja teoksissa on vahva tilallisuuden ja ruumiillisuuden tuntu. Monet kirjailijat haluavat tuoda julkisuuteen potilaiden kärsimyksen ja pyrkivät avaamaan potilaan kokemusta sairaalamailmasta. Motiivina on usein julkilausuttukin pyrkimys herättää lukijassa ymmärrystä ja empatiaa mielisairaalapotilaiden kokemusmaailmaa kohtaan.

Vaikka mielenterveyden ongelmiin ja mielisairaaloihin liittyvää kirjallisuutta on julkaistu runsaasti, on siitä tehty tutkimus ollut viime aikoihin saakka yllättävän vähäistä. Kansainvälistä kirjallisuutta on jonkin verran käsitelty suomalaisessa tutkimuksessa (Tuohela 2008; Jäntti 2012; Ylä-Kapee 2014). Kulttuurihistorioitsija Kirsi Tuohela on tarkastellut tutkimuksissaan myös varhaisimpia kotimaisia kirjallisuudessa, lehdissä ja päiväkirjoissa esiintyviä omaelämäkerrallisia kirjoituksia, joissa sairastuneet kuvaavat kokemuksiaan sairastumisesta (Tuohela 2015a; 2015b; 2019; 2020). Tärkeä uusi avaus on myös Anna Ovaskan suoma-

8 Omaelämäkerrallisia teoksia omaisten näkökulmasta ovat julkaisseet esimerkiksi Anja Kauranen (*Syysprinssi*, 1996), Elina Hirvonen (*Että hän muistaisi saman*, 2007), Veikko Huovinen (*Pojan kuolema*, 2007) sekä kirjailija Maria Vaaran tytär Sarianna Vaara, jonka *Huomenkellotytössä* (2013) lapsi myös viettää aikaa äitinsä luona sairaalassa. Tällaista potilaan lapsen näkökulmasta kerrottua kokemusta ei aineistostamme löydy. Mielenterveyden keskusliiton julkaisema, Pentti Peltoniemen toimittama *Katson rohkeasti takaisin. Psykkisesti sairastuneiden omaiset kirjoittavat* (1996) pitää sisällään useita kymmeniä omaisten kokemuskertomuksia, joista osassa on kuvauksia myös sairaaloista.

9 Hoitajien työstä ovat kirjoittaneet muun muassa Signe Waenerberg (*Sairaala oli maailmani*, 1961) ja Marja-Liisa Vilhunen (*Hoitajan arkipäivä*, 2016). Jotkut, kuten psykiatri Claes Andersson teoksessaan *Jokainen sydämeni löynti* (2009), ovat kirjoittaneet sekä mielenterveyden ongelmia tarkastelevan ammattilaisen että omien vaikeiden elämäkokemustensa kanssa kamppailevan yksilön näkökulmasta. Runoissaan Andersson (esim. 1996) kuvasi mielisairaalapotilaita. Myös psykiatri Ilkka Taipale on julkaissut muistelmateoksen *Mielisairaalassa* (2019), jota hän tosin itse luonnehtii sosiaalipoliittiseksi ja -lääketehteen ohjelmajulistukseksi ja toimintaohjeksi pikemminkin kuin elämäkerraksi.

laista modernismia käsittelevä väitöskirja *Fictions of madness* (2020), joka pureutuu hulluuden kerronnallisuuteen modernistisessa kirjallisuudessa. Myös Ovaska tarkastelee sitä, miten mielen järkkymisen kuvaus kietoutuu ympäristön kokemiseen. Hänen lukutavassaan ruumiillisuus, tilallisuus ja suhteet inhimilliseen ja ei-inhimilliseen ympäristöön nähdään olennaisena osana minuutta. Näin myös mielen järkkymisen nähdään tapahtuvan suhteisina ja elimellisissä suhteissa ympäristön kanssa muotoutuvina kokemuksina. (Ovaska 2020; Fuchs 2019.)

Myös tässä tutkimuksessa mielen järkkymisen kokemuksia tarkastellaan niiden historiallisen, kerronnallisen kontekstin ja ruumiillisen kietoutuneisuuden näkökulmista. Tapojamme lähestyä muistoja yhdistää näkemys siitä, että ihminen ei lähtökohtaisesti ole ympäristöstään erillinen kokija ja toimija vaan olennaisesti kietoutunut ympäristöönsä. Tutkimuksemme kytkeytyy kaikkiin mainittuihin aloihin ja suuntauksiin, mutta moninaisen muistitietoaineiston tarkastelu eri tutkimusalojen avulla avaa erityisesti paikallisen, epäjatkuvan ja aukkoisen kokemuksellisuuden ja ruumiillisen tiedon merkityksiä tiedonmuodostuksessa. Näin se liittyy muun muassa ajankohtaiseen psykiatristen kulttuurien tutkimuksen (uus)materialistiseen käänteeseen (esim. Ankele & Majerus 2020).

Kirjan luvut

Kirjan ensimmäiset luvut toimivat johdantona muistitietoaineistoomme, tutkimuksen lähtökohtiin ja mielisairaalalaitoksen historiaan. Seuraavassa luvussa kuvataan yhteinen muistitietoaineisto, sen keruu sekä sen tutkimiseen, muistamiseen ja muistamisen ruumiillisuuteen liittyviä kysymyksiä. Tutkimusaiheemme sensitiivisyyden vuoksi tutkimuseettiset kysymykset ovat olennaisia, ja niistä on keskustelu koko tutkimushankkeen ajan. ”Suomalaisen laitopsykiatrian historiaa” -luku valaisee mielisairaalalaitoksen kehitystä ja muodostaa siten taustan muistoille. Se auttaa lukijoita kiinnittämään muistot psykiatrisen hoitojärjestelmän historian vaiheisiin ja osoittaa, millaisiin yhteiskunnallisiin ja ideologisiin muutoksiin sairaalalaitoksen kehitys kytkeytyy.

Varsinaiset aineiston tulkintaluvut muodostavat itsenäisiä kokonaisuuksia, ja ne voi lukea myös erikseen. Tämänkin vuoksi niissä on myös jonkin verran toistoa ja esimerkiksi samoja aineisto-otteita, jotka aukeavat eri tavoin eri tutkimuskonteksteissa. Luku ”Ristiinvalotuksia” avaa muistokirjoitusaineiston monimuotoisuutta ja rinnastaa eri muistelijaryhmien muistoja toisiinsa. Potilaiden lisäksi ääneen pääsevät myös omaiset ja sairaaloissa työskennelleet muistelijat, joiden näkökulmat muissa luvuissa jäävät vähemmälle huomiolle. Erityistä huomiota kiinnitetään myös sairaalakokemuksia edeltäviin mielikuviin ja siihen, miten kokemukset sairaalasta ovat näitä mielikuvia muokanneet.

Seuraavissa luvuissa liikutaan syvemmälle mielisairaaloihin liittyviin kokemuksiin: tilan tuntuun, rytmeihin, sosiaalisiin suhteisiin, pakkoon ja valtaan sekä mielisairaalan ja sen ympäristön tiloihin.

”Liikkeen, tilallisuuden ja kirjoituksen atmosfäärit mielisairaalamuistojen ruumiillisessa tutkimisessa” vie lukijan mukaan erityisesti potilaiden ja heidän muistojaan tutkivan taiteilija-tutkijan lähestymistapaan. Kirsi Heimonen tekee taiteellista tutkimusta, jossa taideteot, myös kirjoittaminen, ovat taiteellista prosessia, jossa tieto avautuu, vaikka se ei ole kokonaan sanallistettavissa (esim. Heimonen 2019a; 2021b; 2022). Taiteessa tutkien muistot avautuvat hänelle tilallisina kokemuksina. Tällainen lähestymistapa korostaa maailmassa olemisen ja kaiken kokemisen ruumiillisuutta. Taide voi tehdä näkyväksi kokemusten sanattomia ulottuvuuksia. Kielellisen ilmaisun varaan rakentuvassa sairaalatodellisuudessa tällaisen näkymättömän, katveeseen jäävän todellisuuden osoittaminen ja lähestyminen on myös yhteiskunnallinen ja poliittinen teko (Heimonen 2019b).

Heimonen kuvaa ruumiillisen tutkimisen menetelmäänsä tavaksi, jossa hän sallii ensisijaisen tutkimusmateriaalin eli kirjoitettujen muistojen vaikuttaa ruumiillisuuteen(sa). Tästä syntyy kirjoitusta. Muistojen tutkimisen ruumiin tilallisuuden avulla mahdollistaa Heimosen harjoittama somaattinen liikemenetelmä Skinner Releasing -tekniikka. Taiteellisessa tutkimuksessa korostuu kokemuksen ainutlaatuisuus ja tutkijan ammatillinen tausta taiteilijana (Mersch 2015, 26; Rouhiainen 2017; Varto 2017, 36 ja 67). Tällainen lähestymistapa poikkeaa täysin sellaisesta lääketieteen, diagnosoinnin ja hoidon lähestymistavasta, jossa

pyritään identifioimaan, diagnosoimaan ongelma ja hoitamaan se pois ja jossa ammatillisuuteen kuuluu pitää etäisyyttä asiakkaiden tilanteisiin ja kokemuksiin. Astuminen tutkijana ja taiteilijana muistojen ruumiillisuuteen vaatii luvussa altistumista muistoille. Näin muistojen kärsimys tai ahdistus elää tutkijan ruumiillisuudessa. Hän ei kuitenkaan samaistu tai pyri muuttamaan niitä. Taiteilija-tutkijana Heimonen kuuntelee koko ruumiillisuudellaan. Hän ei pyri ihmisten parantamiseen, vaan antaa kokemuksille tilan ja muodon, jolla ne voivat tulla esiin. Kuuntelemalla ja taiteelliseen muotoon saattamalla taiteellinen tutkimus tarjoaa ihmisten kokemuksille merkityksen, joka ei kuitenkaan ole lopullinen (Harpin 2018, 24). Lukija osallistuu merkitysten muodostamiseen tai jättää ne avoimiksi. Tässä taiteellinen tutkimus pyrkii avaamaan merkityksiä ja näkee niin ihmiset kuin tulkinnat muuttuvina ja suhteisina.

Luku ”Helvetistä Pöllölään” vie lukijan 1930-luvun mielisairaalan arkeen. Historiantutkija Anu Rissanen tarkastelee siinä muistoa, jonka kirjoittaja, ”Pekka”, vietti Seinäjoen ja Hattelmalan piirimielisairaalassa potilaana yhteensä 911 päivää (Maanmieli ja Rissanen 2018). Painettujen muistelmateosten ohella tämä yli satasivuinen muistelmateksti poikkeaa muusta saamastamme aineistosta siinä, ettei sitä ole kirjoitettu keruuta varten eivätkä keruukysymykset näin ole ohjanneet Pekan kirjoitusta. Koska potilaan näkökulmasta kirjoitetut muistot tuolta ajalta ovat harvinaisia, on sukulaisen Pekan jäämistöstä keruuseen toimittama kirjoitus suoranainen aarre. Käsikirjoituksenomaisessa muistelmatekstissä Pekka tekee sairaalaympäristöistä tarkkoja ja kriittisiä havaintoja, joita Rissanen historioitsijana tulkitsee psykiatrian historiaa ja aiemmin tutkimiaan potilaskertomuksia vasten. Tutkijan näkökulma on kontekstualisoiva ja mikrohistoriallinen; Pekan puolestaan lähes sosiologinen tämän tarkkaillessa, kommentoidessa ja arvostellessa muun muassa muita potilaita, hoitajien käytöstä, tilanhoitoa, hoidon puutetta ja ruoan laatua. Sairaalan arjen ja valtasuhteiden pikkutarkkana kuvauksena Pekan kirjoitus valaisee ainutlaatuisella tavalla potilaiden kokemia mielisairaanhoidon epäkohtia 1930-luvulla. On hämmäntävää, miten samankaltaisina ongelmat näyttäytyvät 2000-luvun muistoissa.

Pakon käyttö on ollut yksi hallitseva piirre suomalaisessa psykiatriassa hoidossa, ja monet muistot aineistossamme käsittelevät pakko-

toimenpiteitä. Psykiatri Ilkka Taipale (2017, 157) toteaa muistelmissaan, että siinä missä eräissä muissa länsimaissa vain noin kymmenen prosenttia potilaista joutui hoitoon vastoin tahtoaan 1990-luvun puolivälissä, oli vastaava luku Suomessa 40 prosenttia. Pakon käyttöä on viime vuosikymmeninä aktiivisesti pyritty vähentämään, mutta edelleen sitä käytetään: Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL 2018) raportin mukaan Suomessa yli kymmentuhatta vuonna 2016 päättäneistä tai kesken olleista hoitojaksoista oli alkanut tahdosta riippumattomina. Lisäksi hoidon aikana turvaudutaan erilaisiin pakkokeinoihin, kuten eristämiseen ja sitomiseen, kiinnipitämiseen ja pakkoinjektioihin. Liikkumisvapauden rajoittaminen on yksi keskeisistä psykiatrisessa osastohoidossa käytetyistä keinoista. Raportoitaviin pakkokeinoihin se kuitenkin lisättiin vasta vuonna 2017.¹⁰

Luvussa ”Me alistutaan, koska se on meidän asema sairaalaolosuhteissa” Karoliina Maanmieli tarkastelee potilaiden muistoja pakkokeinoista, väkivallasta ja vallankäytöstä. Tämä suuntaa huomiota sellaisiin kohtauksiin, jotka ovat rajuja konflikteja eri mielipiteiden, roolien ja näkökulmien välillä ja joihin liittyy vahvoja tunteita, kuten pelkoa, vihaa ja häpeää. Muistot pakosta – pakon käytöstä, uhasta ja pakkohoitotoimenpiteiden kohteena olemisesta – ovat ruumiillisia ja heijastuvat esimerkiksi potilaiden käyttämissä kielikuvissa eli metaforissa. (Ks. myös Maanmieli 2018a.) Maanmieli tarkastelee mielisairaalamuistoissa esiintyviä totaalisien laitoksen (Goffman 1961) piirteitä ja kiinnittää erityistä huomiota symbolisiin ja metaforisiin ilmauksiin ja kerronnan aukkoisuuteen. Aineiston analyysissä Maanmieli nojaa pakkokeinotilastoihin, 2000-luvulla tehtyihin potilaskokemuksia käsitteleviin hoitotieteen tutkimuksiin, Goffmanin (1961) ja Cullbergin (1999) esittämään mielisairaalakritiikki-

10 Yhteensä psykiatrisessa erikoissairaanhoidossa hoidettiin vuonna 2016 lähes 177 839 potilasta, joista vuodeosastohoidossa oli noin 23 000 ja avohoidossa noin 174 000 potilasta. Samana vuonna päättäneitä vuodeosastohoitajaksoja oli yhteensä yli 36 000. Avohoidon puolella käyntejä oli yli kaksi miljoonaa. Vuosien 2006 ja 2017 välillä vuodehoitajaksojen määrä on vähentynyt ja avohoidon määrä lisääntynyt. Vuonna 2016 pakkokeinoja käytettiin 2 779 päättäneellä hoitajaksolla yhteensä 4 245 kertaa. Määrä lisääntyi hieman edellisestä vuodesta. Yleisimpiä pakkokeinoja olivat eristäminen (1 855), lepositeet (1 052), tahdonvastainen injektiohoito (799) ja fyysinen kiinnipitäminen (438). Vuoden 2017 alusta liikkumisvapauden rajoittaminen lisättiin raportoitaviin pakkotoimiin. (THL Tilastoraportti 6/2018.)

kiin sekä Lakoffin ja Johnsonin (1980) kognitiiviseen metaforateoriaan. Mielenterveystyön ammattilaisena hän pohtii myös ratkaisuja aineistos-
sa esiintyviin psykiatrisen sairaanhoidon ongelmakohtiin.

Tunteet ovat vahvasti esillä myös mielisairaala-alueilla kasvaneiden henkilökunnan lasten muistoissa, joita Sari Kuuva käsittelee luvussa ”Leikkiä ja liikettä mielisairaalaympäristöissä”. Hän tarkastelee mielisairaaloita emotionaalisina yhteisöinä (Rosenwein 2006) keskittyen etenkin lasten kokemuksiin. Erityisesti toisen maailmansodan jälkeen kasvava mielisairaalalaitos tarjosi töitä ja asumismahdollisuuksia, ja mielisairaala-alueille muutti paljon lapsiperheitä. Monet sairaaloiden liepeillä kasvaneet lapset ovat vanhemmalla iällä havahtuneet muistelemaan omalaatuista kasvuympäristöään ja myös koonneet muistojaan (ks. esim. Toivola 2005; Nieminen 2015). Kuuva tarkastelee lasten muistoissa ilmeneviä tunteita kuten pelkoa, nostalgiaa ja häpeää sekä lasten leikkiä ja liikkumista sairaala-alueilla. Hän hyödyntää käsiteanalyysiiä ja tutkii tunnesanojen käyttöä ja tunteiden ilmaisua muistoissa. Luku piirtää kuvaa mielisairaaloista lapsuuden, tunteiden ja tilallisen liikkeen kautta moniaistisesti elettyinä, emotionaalisesti latautuneina tiloina kytkeytyen näin muistin ja lapsuuden tutkimukseen (esim. Korkiakangas 1996; Arbaeus 1993).

Kysymys siitä, missä psyykkisten sairauksien kanssa elävien ja heitä hoitavien ihmisten tulisi asua, on (ollut) yksi keskeisistä kysymyksistä psykiatriassa. Saara Jäntin luku ”Kotona, sairaalassa” käsittelee sitä, miten kodin ja sairaalan merkitykset ja suhteet rakentuvat muistoissa ja miten ne ilmentävät mielisairanhoidon ja asumisen historiallista kehitystä ja muutoksia erityisesti potilaiden asemassa. Jos mielisairaalat viime vuosisadan alkupuolella miellettiinkin potilaiden kodeiksi (Neuman-Rahn 1924), pyritään heidät nykyisin kuntouttamaan ja kotiuttamaan mahdollisimman nopeasti. Henkilökunta puolestaan oli 1960-luvulle saakka usein jopa velvoitettu asumaan sairaala-alueella. Asumisjärjestelyihin vaikutti ennen kaikkea asema sairaalahierarkiassa, sukupuoli, aviosäätö ja perheellisyys (Ahola 2015). Työntekijät alkoivat muuttaa pois sairaala-alueilta 1960-luvulla yhteiskunnan yleisen vaurastumiskehityksen myötä. Henkilökunnan muistoissa näkyy myös se, miten 1970-luvulle tultaessa sairaalat ryhtyivät aiempaa aktiivisemmin

tukemaan myös potilaiden perhesuhteiden ylläpitoa ja (uudelleen)muodostamista. Kun käsitys mielisairauksista muuttui, alettiin kyseenalaistaa sairaaloita potilaiden koteina ja keskustelu potilaiden laitostumisesta kiihtyi. Potilaiden poismuutto kiihtyi 1990-luvulla, jolloin sekä sairaaloiden laitostavaan vaikutukseen kohdistunut kritiikki että yhteiskuntaa koetellut taloudellinen lama johtivat siihen, että mielisairaalalaitosta alettiin toden teolla purkaa. Tätä murrosvaihetta tarkastellaan erityisesti kahden potilaan muistojen valossa, sillä ne kuvaavat ja heijastelevat laajemmin muutosta mielisairaalapotilaiden ja mielenterveyskuntoutujien asemassa. Luku esittää kodin ja sairaalan suhteen monimerkityksisenä ja jännitteisenä.

Kirjan päätännössä palaamme kysymyksiin siitä, mitä mielisairaloita koskeva muistitieto ja sairaaloiden monitieteinen tarkastelu voi tuoda keskusteluun psykiatrisesta hoidosta ja sen tutkimuksesta. Olemme kaikki kirjan toimittajia, koska läpi hankkeen olemme paneutuneet yhdessä aineistoon, kirjoittaneet yhdessä, kommentoineet toistemme tekstejä ja muokanneet niitä yhdessä.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto.

Perinteen ja nykykulttuurin kokoelma.

Muistoja ja kokemuksia mielisairaalaista. Muistitiedon keruu 2014–2015.

MKM 427–439.

JULKAISTUT LÄHTEET

Suomen tilastollinen vuosikirja 1900–2020. Tilastokeskus, Helsinki.

KIRJALLISUUS

Ahlbeck-Rehn, Jutta 2006: *Diagnostisering och disciplinering. Medicinsk diskurs och kvinnligt vansinne på Självö hospital 1889–1944*. Åbo Akademi, Åbo.

Ahola, Teija 2015: Terveyttä kaikille. B-mielisairaalat 1950-luvulta 1970-luvulle [verkkoaineisto]. Saatavilla: https://www.museovirasto.fi/uploads/Kulttuuriymparisto/Rakennettu_hyvintointi/TEHO_Terveystalot_Ahola_VALMIS_2014.pdf. Viitattu 5.8.2019.

- Ahonen, Karoliina 2019: *Suomalainen mielenterveyspolitiikka. Julkisen vallan ohjaus mielen-terveyden häiriöön sairastuneiden ihmisoikeuksien turvaamiseksi*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Arbaeus, Kerstin 1993: Att berätta sin barndom. Teoksessa: Arvidsson, Alf (toim.) *Muntligt berättande. Verklighetskonstruktion och samhällsspegel*. Umeå universität, Umeå, 47–60.
- Andersson, Claes 1996: *Runoja meren pohjalta*. Ruotsista kääntänyt Pentti Saaritsa. WSOY, Helsinki.
- Andersson, Claes 2009: *Jokainen sydämeni lönti*. Ruotsista kääntänyt Liisa Ryömä. WSOY, Helsinki.
- Ankele, Monika – Majerus, Benoît (toim.) 2020: *Material cultures of psychiatry*. Transcript, Bielefeld.
- Bynum, W. F. – Porter, Roy – Shepherd, Michael 1985a: *The anatomy of madness. Essays in the history of psychiatry. 1, People and ideas*. Tavistock, Lontoo.
- Bynum, W. F. – Porter, Roy – Shepherd, Michael 1985b: *The anatomy of madness. Essays in the history of psychiatry. 2, Institutions and society*. Tavistock, Lontoo.
- Bynum, W. F. – Porter, Roy – Shepherd, Michael 1988: *The anatomy of madness: Essays in the history of psychiatry. 3, The asylum and its psychiatry*. Routledge, Lontoo.
- Cullberg, Johan 1999: Psykoosihoidon parantavia ja parantamista estäviä tekijöitä. Teoksessa: Seikkula, Jaakko - Haarakangas, Kauko (toim.). *Psykoosi: uuteen hoitokäytäntöön*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Fingerroos, Outi 2010: Muisti, kertomus ja Oral History-liike. Teoksessa: Grönholm, Pertti –Sivula, Anna (toim.) *Medeiasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa?* Turun historiallinen yhdistys, Turku, 60–81.
- Frank, Arthur 1995: *The wounded story-teller. Body, illness, and ethics*. University of Chicago Press, Chicago.
- Foucault, Michel 2014: *Tarkkailla ja rangaista*. Kääntänyt Eevi Nivanka. Otava, Helsinki. Ranskankielinen alkuteos 1975.
- Fuchs, Thomas 2019: Ruumiin muisti ja tiedostamaton. Kääntäneet Laura Oulanne ja Anna Ovaska. *niin&näin* 26: 3, 15–22. Alun perin julkaistu englanniksi 2018.
- Goffman, Erving 1961: *Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Anchor Books, New York.
- Harpin, Anna 2018: *Madness, art, and society. Beyond illness*. Routledge, Abingdon.
- Hautamäki, Lotta 2016: *Movements of moods. Interplay between science, clinical practice and patient in psychiatry*. University of Helsinki, Helsinki.
- Heikkinen, Susan 2020: *Pullopостia Seilin saarelta. Potilas numero 43*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Heimonen, Kirsi 2019a: *Kävelyhäkki*-teos Lapinlahden sairaalan alueella Helsingissä 19.5.–25.5.2019
- Heimonen, Kirsi 2019b: Huojunta hulluuden ja outouden rajoilla. Tanssiminen julkisilla paikoilla. Teoksessa: Jäntti, Saara – Heimonen, Kirsi – Kuuva, Sari – Mäkilä, Annastiina (toim.) *Hulluus ja kulttuurinen mielenterveystutkimus*. Nykykulttuuri, Jyväskylä, 255–280. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7706-1>
- Heimonen, Kirsi 2020: Lost in intervals. Falling in between spaces and tenses. *RIACT Journal of artistic research, creation and technology*, 1, 27–50. Saatavissa:

- http://riact.belasartes.ulisboa.pt/wp-content/uploads/2020/11/RIACT_1.pdf. Viitattu 16.12.2020.
- Heimonen, Kirsi 2021a: *Täällä, jotenkin*. Lyhytelokuva. Ohjaus & käsikirjoitus Kirsi Heimonen, esiintyjä & koreografi Kirsi Heimonen, kuvaus Raimo Uunila, puhe Seppo Jarva & Ria Kataja, musiikki Ulf Krokfors, editointi Kirsi Heimonen & Raimo Uunila, äänisuunnittelu Marko Kataja, käännös David Hackston.
- Heimonen, Kirsi 2021b: Walking in a cage. Attuning to atmospheric intensities through corporeality. *Choreographic practices*, 12:1, 47–66. https://doi.org/10.1386/chor_00028_1
- Heimonen, Kirsi 2022: The touch of words. Obscure spatial encounters. *Scriptum. Creative writing research journal*. 9 (1), 1–30. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/79612>
- Heimonen, Kirsi – Kuuva, Sari 2020: A corridor that moves. Corporeal encounters with materiality in a mental hospital. Teoksessa: Ankele, Monika – Majerus, Benoît (toim.) *Material cultures of psychiatry*. Transcript, Bielefeld, 334–353.
- Helén, Ilpo (toim.) 2011: *Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen*. Vastapaino, Tampere.
- Hirvonen, Elina 2007: *Että hän muistaisi saman*. Avain/Loisto, Helsinki.
- Hirvonen, Helena 2014: *Suomalaisen psykiatriatieteen juuria etsimässä*. Psykiatria tieteenä ja käytäntönä 1800-luvulta vuoteen 1930. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu.
- Holmström, Johanna 2017: *Sielujen saari*. Suomentanut Jaana Nikula. Otava, Helsinki. Ruotsinkielinen alkuteos 2017.
- Honkanen, Rauha 2011: *Vaiennettu potilas. Pieni pahan olon kirja*. Books on Demand, Helsinki.
- Hornstein, Gail 2011: Bibliography of first-person narratives of madness in English [verkkoaineisto]. Saatavissa: https://www.gailhornstein.com/attachments/Bibliography_of_First_Person_Narratives_of_Madness_5th_edition.pdf. Viitattu 7.10.2019
- Huovinen, Veikko 2007: *Pojan kuolema*. WSOY, Helsinki.
- Huovio, Vesa 1980: *Särkyneen toiveen katu. Raportti mielisairaalaista*. Herättäjä-Yhdistys, Lapua.
- Hurme, Juha 2012. *Hullu*. Teos, Helsinki.
- Hyväri, Susanna – Salo, Markku (toim.) 2009: *Elämäntarinoista kokemustutkimukseen*. Mielenterveyden keskusliitto, Helsinki.
- Hyvönen, Juha 2008: *Suomen psykiatrinen hoitojärjestelmä 1990-luvulla historian jatkumon näkökulmasta*. Kuopion yliopisto, Kuopio.
- Hänninen, Vilma – Turunen, Anne-Maarit 2014: Naiseusideaali ja masennus. *Sukupuolentutkimus* 27: 3, 5–18.
- Jäntti, Saara 2012: *Bringing madness home. Janet Frame's Faces in the water, Bessie Head's A question of power and Lauren Slater's Prozac diary*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4738-5>
- Jäntti, Saara 2015: Apua, kipua, kohtaamisia ja kärsimystä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, tiedote 12.10.2015. Saatavissa: <https://www.finlit.fi/fi/ajankohtaista/uutiset/apua-ki-pua-kohtaamisia-ja-karsimysta>. Viitattu 10.6.2022.
- Jäntti, Saara 2018: Muistoihin kaivertuneet tilat. Tutkimushanke mielisairaalamuistoista. *Poutapilvi* 8: 2, 29–32.

- Jäntti, Saara – Heimonen, Kirsi – Kuuva, Sari – Maanmieli, Karoliina – Rissanen, Anu 2021: Engraved in the body. Finnish people's memories of mental hospital. Teoksessa Borcsa, Maria – Willig, Carla (toim.) *Qualitative research methods in mental health. Innovative and collaborative approaches*. Springer, Cham, 219–249.
- Jäntti, Saara – Heimonen, Kirsi – Kuuva, Sari – Mäkilä, Annastiina 2019: Hulluus kulttuurisena kysymyksenä. Teoksessa: Jäntti, Saara – Heimonen, Kirsi – Kuuva, Sari – Mäkilä, Annastiina (toim.) *Hulluus ja kulttuurinen mielenterveystutkimus*. Nykykulttuuri, Jyväskylä, 9–45. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7706-1>
- Kallio, Katja 2017: *Yön kantaja*. Otava, Helsinki.
- Kapanen, Heini – Leinonen, Anne – Kallio, Tomi – Kempainen, Ritva – Lindroos, Anna – Mauno, Tiina – Peltola, Nina – Vihavainen, Ilona 2014: *Kokemusarviointi. Tampereen yliopistollisen sairaalan psykiatrian toimialueen akuuttipsykiatrian osasto APS7. Hoitoon ohjautuminen, hoito ja avohoitoon siirtyminen*. Mielenterveyden keskusliitto, Helsinki.
- Kauranen, Anja 1996. *Syysprinssi*. WSOY, Helsinki.
- Kempe, Margery 2003: The Book of Margery Kempe. Teoksessa Shannonhouse, Rebecca (toim.) *Out of her mind. Women writing on madness*. Random House, New York. Alkuperäisjulkaisu 1436.
- Kinnunen, Anna 2020: *Johtolankoja hulluuteen. Tutkimus mielen sairastamiseen kytkeytyvistä kulttuurisista käsityksistä*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Kivimäki, Ville 2013: *Battled nerves. Finnish soldiers' war experience, trauma, and military psychiatry, 1941–44*. Åbo Akademi, Åbo.
- Kivimäki, Ville 2015: *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. WSOY, Helsinki.
- Komppa, Jukka 2001: *Minä olen*. Atena, Jyväskylä.
- Korkiakangas, Pirjo 1996: *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työn- teon ja leikkien muistelussa*. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Korvenniemi, Anu (toim.) *Toisen maailman kartalla: Kirjoituksia psykoosista*. Ntamo, Helsinki.
- Kuuva, Sari 2018a: Mielisairaalan varjoista. Nostalgia ja melankolia mielisairaala-alueella asuneiden lapsuusmuistoissa. *J@rgonia* 16: 31, 12–40.
- Kuuva, Sari 2018b: Ruumiillinen tieto sairaalaympäristöissä. Valokuvia suomalaisista mielisairaalahistoriikeista. *Ennen ja nyt* 4.
- Lakoff, George – Johnson, Mark 1980: *Metaphors we live by*. University of Chicago Press, Chicago.
- Maanmieli, Karoliina – Maanmieli, Jose 2017: Psykoosi. Sosiaalinen destruktionismi. *Psyko-terapia* 36: 1, 2–11.
- Maanmieli, Karoliina 2018a: Suomalaiset käenpesät. Väkivallan metaforat ja traumakoemuksen kuvaus mielisairaalamuistoissa. *Psyko-terapia* 37: 1, 37–48.
- Maanmieli, Karoliina 2018b: Luovat terapiat ja empaattisen kohtaamisen kaipuu suomalais- ten mielisairaalamuistojen valossa. *Kirjallisuusterapia* 26: 1–2, 4–9.
- Maanmieli, Karoliina 2019a: "Sain kirjoittaa runoja eräässä huoneessa ja se vapautti mie- leni." Hulluuden ja luovuuden risteämiä suomalaisten mielisairaalamuistoissa. *Scriptum Creative Writing Research Journal* 6: 2, 58–95.

- Maanmieli, Karoliina 2019b: Häpeä suomalaisten mielisairaalamuistoissa. Katsaus. *Elore* 26: 1, 29–41.
- Maanmieli, Karoliina 2019c: Häpeä ja stigma mielisairaaloiden potilaiden ja heidän omaistensa muistoissa. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 56: 3, 181–191.
- Maanmieli, Karoliina – Rissanen, Anu 2018: 911 päivää 1930-luvun mielisairaalassa [verkkoaineisto]. Vammaisuuden vaiettu historia -hankkeen blogi. <https://www.vammaisuuden-historia.fi/911-paivaa-1930-luvun-mielisairaalassa/>. Viitattu 25.2.2021.
- Majjala, Minna 2014: *Herkkä, hellä, hehkuva*. Minna Canth. Otava, Helsinki.
- Malinen, Antti 2019: Järkkyvä arki. Aikuisten psyykinen oireilu lapsuuden tunnemuistoissa toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa: Jäntti, Saara – Heimonen, Kirsi – Kuuva, Sari – Mäkilä, Annastiina (toim.) *Hulluus ja kulttuurinen mielenterveystutkimus*. Nykykulttuuri, Jyväskylä, 183–205. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7706-1>
- Manner, Aino 1935: *Viesti yöstä. Mielisairaalakokemuksia*. WSOY, Helsinki.
- Mersch, Dieter 2015: *Epistemologies of aesthetics*. Kääntänyt Laura Radosh. Diaphanes, Zürich.
- Mäkilä, Annastiina 2019: Käsitä masennuksesta ja itse kohdistuvasta negatiivisuudesta 1900-luvun lopun psykologian opinnoissa. Teoksessa: Jäntti, Saara – Heimonen, Kirsi – Kuuva, Sari – Mäkilä, Annastiina (toim.) *Hulluus ja kulttuurinen mielenterveystutkimus*. Nykykulttuuri, Jyväskylä, 283–304. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7706-1>
- Neuman-Rahn, Karin 1924: *Sielullisesti sairas ihminen ja hänen hoitonsa*. WSOY, Porvoo.
- Nieminen, Anna 2015: *Piirin lapset kertovat. Elämä Törnävän sairaalan yhteisössä 1930–1970-luvuilla*. Etelä-Pohjanmaan terveydenhuollon perinneyhdistys, Seinäjoki.
- Nissi, Kaisa 2019: Potilaskokemukset psykiatrisessa hoidossa. Teoksessa: Jäntti, Saara – Heimonen, Kirsi – Kuuva, Sari – Mäkilä, Annastiina (toim.) *Hulluus ja kulttuurinen mielenterveystutkimus*. Nykykulttuuri, Jyväskylä, 107–130. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7706-1>
- Ovaska, Anna 2020: *Fictions of madness. Shattering minds and worlds in modernist Finnish literature*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Parhi, Katariina 2018a: Boyish mannerisms and womanly coquetry. Patients with the diagnosis of transvestitism in the Helsinki psychiatric clinic in Finland, 1954–68. *Medical history*, 62: 1, 50. <https://doi.org/10.1017/mdh.2017.73>
- Parhi, Katariina 2018b: *Born to be deviant. Histories of the diagnosis of psychopathy in Finland*. Oulun yliopisto, Oulu.
- Parhi, Katariina 2019: *Sopeutumattomat. Psykopatian historia Suomessa*. Siltala, Helsinki.
- Peltoniemi, Pertti (toim.) 1996: *Katson rohkeasti takaisin*. Mielenterveyden keskusliitto, Helsinki.
- Pietikäinen, Petteri 2013: *Hulluuden historia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Pietikäinen, Petteri 2020: *Kipeät sielut. Hulluuden historia Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Pietikäinen, Petteri – Myllykangas, Mikko 2017: Hullun monta nimeä. Mielisairauksien nimeäminen muuttuvassa yhteiskunnassa. Teoksessa: Myllykangas, Mikko – Pietikäinen, Petteri (toim.) *Ajatusten lähteillä. Aatteiden ja oppien historiaa*. Gaudeamus, Helsinki, 329–362.
- Porter, Roy 1987: *A social history of madness. The world through the eyes of the insane*. Weidenfeld & Nicolson, New York.

- Porter, Roy 1987 *Madmen. A social history of madhouses, mad-doctors & lunatics*. Tempus, Stroud.
- Porter, Roy 2002: *Madness. A brief history*. Oxford University Press, Oxford.
- Porter, Roy – Wright, David 2003: *Confinement of the insane. International perspectives, 1800–1965*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rissanen, Anu 2018: Silmitön ja väkivaltainen. Erään mielisairaalapotilaan ura 1900-luvulla. *J@rgonia*, 16: 31, 41–66.
- Rissanen, Anu 2019: Treatment and rehabilitation. Patients at work in Finnish mental institutions. Teoksessa: Laine-Frigren, Tuomas – Eilila, Jari – Hokkanen, Markku (toim.) *Encountering crises of the mind. Madness, culture and society, 1200s–1900s*. Brill, Leiden, 196–221.
- Rissanen, Päivi 2007: *Skitsofreniasta kuntoutuminen*. Mielenterveyden keskusliitto, Helsinki.
- Rissanen, Päivi 2015: *Toivoton tapaus? Autoetnografia sairastumisesta ja kuntoutumisesta*. Kuntoutussäätiö, Helsinki.
- Rosenwein, Barbara 2006: *Emotional communities in the early Middle Ages*. Cornell University Press, Ithaca.
- Rouhiainen, Leena 2017: On the singular and knowledge in artistic research. Teoksessa: Kaila, Jan – Seppä, Anita – Salger, Henk (toim.) *Futures of artistic research. At the intersection of utopia, academia and power*. Academy of Fine Arts, Uniarts, Helsinki, 143–154.
- Rytisalo, Minna 2018: *Rouva C. Gummerus*, Helsinki.
- Salo, Markku 1996: *Sietämisestä solidaarisuuteen. Mielisairaalariformit Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Salo, Markku 2019: *Hullut mielenterveysmarkkinat. Kuinka korjata kurjistuneet mielenterveyspalvelut?* Vastapaino, Tampere.
- Seppänen, Esajuhani 2010: *Hupummies. Skitsofreenikon tarina*. Kustannusliike Anneli, Lappajärvi.
- Silvonen, Jussi 2006: Psykologian uuden historian näkökulmia. Teoksessa: Komulainen, Katri – Rätty, Hannu – Silvonen, Jussi (toim.) *Hulluudesta itsehallintaan. Uuden historian näkökulmia psykikkisiin ilmiöihin ja ammattikäytäntöihin*. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Storgård, Päivi 2013: *Keinulaudalla. Romaani*. Schildts & Söderströms, Helsinki.
- Taipale, Ilkka 2017: *Mielisairaalaassa. Lääkärin muistelmat*. Into, Helsinki.
- THL Tilastoraportti 6/2018. Vainio, Suvi – Järvelin, Jutta – Passoja, Sirpa: *Psykiatrinen erikoissairaanhoido 2016*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. Saatavissa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136732/Tro6_18.pdf. Viitattu 23.11.2020.
- Toivola, Ritva 2005: *Moision lapset. Muistoja Moision sairaalan alueella 1900-luvun puolivälissä asuneiden lasten elämästä*. Ritva Toivola, Helsinki.
- Tuohela, Kirsi 2008: *Huhtikuun tekstit. Kolmen naisen koettu ja kirjoitettu melankolia 1870–1900*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tuohela, Kirsi 2015a: Sielun ja mielen sairaus. Varhaiset psyykkisen sairastamisen omaelämäkerrat Suomessa. Teoksessa: Ahlbeck, Jutta – Lappalainen, Päivi – Launis, Kati – Tuohela, Kirsi – Westerlund, Jasmine (toim.) *Kipupisteissä. Sairaus, kulttuuri ja modernisoituva Suomi*. Utukirjat, Turku, 195–232.

- Tuohela, Kirsi 2015b: The ordeal of the soul. Ordinary people's autobiographies of mental illness in Finland 1870–1935. Teoksessa: Shands, Kerstin W. – Mikrut, Giulia Grillo – Pattanaik, Dipti R., – Ferreira-Meyers, Karen (toim.) *Writing the self. Essays on autobiography and autofiction*. Södertörn University Press, Södertörn, 219–230.
- Tuohela 2019a: Hospitalized patients' voices in 19th-century Finnish newspapers. Teoksessa: Laine-Frigren, Tuomas – Eilola, Jari – Hokkanen, Markku (toim.) *Encountering crises of the mind. Madness, culture and society, 1200s–1900s*. Brill, Leiden, 115–138.
- Tuohela, Kirsi 2019b: Sammanbrott och tillfrisknanden. Kvinnors livsbärettelser om psykiska kriser. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 94, 77–102.
- Tuohela, Kirsi 2020: "Elämän takapihat." Mielisairaalapäiväkirjat ja historia. Teoksessa: Leskelä-Kärki, Maarit – Sjö, Karoliina – Lalu, Liisa – Artukka, Topi (toim.) *Päiväkirjojen jäljillä. Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen*. Vastapaino, Tampere.
- Uimonen, Minna 1999: *Hermotumisen aikakausi. Neuroosit 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomalaisessa lääketieteessä*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Vaara, Maria 1974: *Likaiset legendat*. Gummerus, Jyväskylä.
- Vaara, Sarianna 2013: *Huomenkellotyttö*. Like, Helsinki.
- Varto, Juha 2017: *Taiteellinen tutkimus. Mitä se on? Kuka sitä tekee? Miksi?* Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu, Helsinki.
- Vilhunen, Marja-Liisa 2016: *Hoitajan arkipäivä*. Reuna, Tuusula.
- Waenerberg, Signe 1961: *Sairaala oli maailmani*. Otava, Helsinki.
- Yli-Länttä, Heta 2016: Sosiaalisia tilanteita pelkäävien käsityksiä ongelman luonteesta ja sen hoidosta. *Psykologia: tiedepoliittinen aikakauslehti*, 51: 2, 95–109.
- Ylä-Kapee, Annina 2014: *Telling madness. Narrative, diagnosis, power, and literary theory*. Tampere University Press, Tampere.

LUENNOT JA ESITELMÄT

- Showalter, Elaine 2010: "Grand delusions." Keynote lecture in 1st International Health Humanities Conference. University of Nottingham, 7.8.2010.